

УДК 351.9:351.823.1:061.2

Куницький В.В., аспірант^{1*}, Куницька-Іляш М.В., к.е.н.,²
Бричка Б.Б., асистент^{2©}

¹Національна академія державного управління (м. Київ)

²Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОЦІНКА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Визначено основні негативні тенденції, що гальмують розвиток сільських територій. Узагальнено основні теоретичні засади ефективності державної аграрної політики в сучасних умовах. Розглянуто ефективність державної підтримки аграрного сектору економіки України порівняно з країнами ЄС. Обґрунтовано необхідність зміни пріоритетів державної політики щодо вироблення економічної стратегії розвитку дрібних та середніх агроформувань.

Ключові слова: тенденції розвитку сільських територій, аграрна політика ЄС, умови ефективності розвитку АПК, державні програми підтримки сільгоспвиробників.

Постановка проблеми. Важко не погодитись з тим, що сільські території є основою сільського господарства України. На початок 2013 року в сільській місцевості зосереджено близько 41,6 млн. га сільськогосподарських угідь, з яких майже 20,6 млн. га складають землі сільськогосподарських підприємств і 15,9 млн. га – землі громадян. Тут налічується близько 28,5 тис. сіл, де проживає 14,4 млн. жителів, серед яких 8,1 млн. осіб працездатного віку [1].

Розвиток сільських територій тісно пов'язаний з особливостями сільського господарства, яке є базовою галуззю для сільської місцевості. На сьогодні цей розвиток формується під впливом процесів земельної реформи, пошуків важелів становлення ринкових відносин в економіці, хронічної нестачі бюджетних ресурсів, малих доходів сільськогосподарського виробництва та низького рівня доходів сільського населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам формування ефективної державної політики, що повинні сприяти розвитку сільських територій, присвячені дослідження С. М. Кваші, Р.Я. Корінця, М. Ф. Кропивка, П. Ф. Кулинич, Ю. О. Лупенка, М.Й. Маліка, В. В. Носіка, Л. В. Молдаван, О. М. Онищенко, П. Т. Саблука, В. І. Семчика, І.Ф. Томича, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги та інших науковців.

* Науковий керівник – д.держ.управл. Сіцинський А.С.

© Куницький В.В., Куницька-Іляш М.В., Бричка Б.Б., 2013

Виклад основного матеріалу. Якщо коротко охарактеризувати коло проблем, що гальмують розвиток сільських територій сьогодні, то до них необхідно віднести низьку ефективність сільськогосподарського виробництва; недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення; проблему деформації цінових пропорцій; нераціональне використання та відсутність ринку землі сільськогосподарського призначення; проблему забезпеченості основними виробничими засобами; недосконалість інфраструктури та механізмів регулювання кон'юнктури аграрного ринку; деформацію структури виробництва та загострення соціальних проблем у сільській місцевості.

Причин, що зумовили такий стан справ, досить багато, але однією з головних є низька ефективність державного регулювання, спричинена, в тому числі, відсутністю стратегії розвитку галузі, послідовної державної політики щодо підтримки розвитку аграрного сектора, безсистемністю і відсутністю комплексного підходу при розв'язанні завдань розвитку АПК, відсутністю зваженої державної політики розвитку села та механізмів її реалізації [2].

Разом з тим, окрім економічних проблем аграрного сектора економіку, пов'язаних з неефективною державною підтримкою аграрного сектора економіки, існують й проблеми соціального характеру, такі як: погіршення кількісних і якісних параметрів демографічних процесів у селах України та зайнятості сільського населення. Низька народжуваність та високий рівень смертності досягли критичної межі. У 2012 р. кількість померлих значно перевищувала кількість народжених, а частка молоді віком до 35 років у загальній кількості мешканців села і досі має чітку тенденцію до зниження. Лише за 2000–2012 рр. Україна втратила більше 200 населених пунктів. Скорочується трудовий потенціал сільського населення, знижується зайнятість, зростають безробіття та міграційні процеси. Відбувається руйнація сільської поселенської мережі, погіршується структурне її співвідношення, втрачається функціональна приналежність малих населених пунктів.

Як наслідок, відбувається подальший міграційний вплив сільської молоді у міста та далеко зарубіжжя. Рівень безробіття економічно активного населення в 2010–2012 рр. становив 7,8% загальної його кількості, а у віці 15–49 років – 8,9%. Оплата праці в аграрній сфері продовжує бути найнижчою серед галузей економіки, загострюються проблеми бідності, тощо. У структурі грошових доходів домогосподарств сільської місцевості рівень оплати праці складає близько 39%, тоді як 59% бюджету селянських домогосподарств витрачається на продовольчі товари. Фактичний рівень подушного споживання харчових продуктів в порівнянні з науково обґрунтованими нормами становить у середньому 63%.

Фактично припинився розвиток соціальної інфраструктури села, скорочується обслуговування сільського населення соціальними послугами.

Доступність послуг соціального спрямування з року в рік знижується, погіршується їх асортимент та якість. На початок 2013 року в 47,5 % загальної кількості сіл відсутній обов'язковий для кожного села фельдшерський (фельдшерсько-акушерський) пункт. Лише 31,4 % сіл забезпечені дитячими дошкільними закладами, школами – 46,6 %, закладами клубного типу – 57,9 %. Майже повністю відсутнє побутове обслуговування у селах України. У переважній частині сільської поселенської мережі відсутні житлово-комунальні підприємства, інженерне забезпечення. Як наслідок, повністю втрачена привабливість проживання молоді у сільській місцевості [3].

Тому сьогодні очевидним є те, що без подолання негативних тенденцій в розвитку сільських територій, де проживає 31,9 % населення України, наша держава не зможе ефективно конкурувати з економікою розвинених країн, в яких рівні життя сільського та міського населення максимально зближені.

Як вихід з існуючої ситуації є надання державою пріоритету розвитку особистих селянських та фермерських господарств як однієї з прогресивних форм господарювання на селі та надання їм необхідної фінансової підтримки. Станом на кінець 2012 року в Україні працює 41,5 тис. фермерських господарств, у користуванні яких знаходилось 4,3 млн. га землі.

Сьогодні урядом визначені основні засади розвитку сільського господарства шляхом реалізації Загальнодержавної комплексної програми розвитку українського села на період до 2015 року та розробки Загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. При цьому особлива увага у цих документах приділяється визначенню місця та ролі малих і середніх форм господарювання. Тому, особливої гостроти набувають проблеми розвитку фермерських господарств України, насамперед, їх інвестиційного забезпечення. У період 2000-2008 рр. на підтримку фермерських господарств держава витратила понад 484 млн. грн. щороку.

Однак, внаслідок фінансової кризи рівень державної підтримки фермерських господарств починаючи з 2009 року знизився. Торік негативна динаміка щодо виділення коштів на підтримку фермерів продовжилася і за рахунок державного бюджету було профінансовано інвестиційні проекти фермерських господарств лише на суму 25 млн. грн.

Нагадаємо, що Державна підтримка фермерських господарств законодавчо визначена згідно Закону України “Про фермерське господарство”.

Така підтримка здійснюється головним чином через Український державний фонд підтримки фермерських господарств і надається як на неповоротній, так і на поворотній основах.

На неповоротній основі кошти надаються на такі цілі:

- відшкодування вартості розроблення проектів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства;
- відшкодування частини витрат на сплату відсотків за користування кредитами комерційних банків і надання послуг, пов'язаних з обслуговуванням кредитів, зокрема, забезпечення гарантій кредитування банками фермерських господарств;
- часткова компенсація витрат на придбання першого трактора, комбайна, вантажного автомобіля, будівництво тваринницьких приміщень, включаючи вартість проектно-кошторисних документів, а також на сплату страхових платежів;
- пільгові умови кредитування й страхування фермерських господарств.

Відсутність належної державної підтримки фермерських господарств з боку держави, негативно вплинуло на розвиток аграрної сфери економіки взагалі. Тому сьогодні сільське господарство в Україні у порівнянні з іншими європейськими країнами є недостатньо ефективним. Не зважаючи на значно більшу, ніж у будь-якій європейській країні концентрацію земель у одного виробника, ефективність одного гектара сільгоспугідь в Україні є суттєво нижчою. Наприклад, у порівнянні з деякими державами ЄС ефективність використання ріллі за 2010 рік у фермерських господарствах України на конкретно взятій площі 4,1 млн. га (табл.1).

Таблиця 1

**Окремі показники виробничої діяльності фермерських господарств
України та країн ЄС**

	Фермери України	Сільгоспідприємства Австрії, Швейцарії та Данії
	Валовий збір (млн. т.)	
Зернобобові:	4,7	16,4
врожайність (ц/га)	21,9	64
Цукрові буряки:	1,8	6,7
врожайність (ц/га)	250	688
Картопля:	162 тис.т	2,5
врожайність (ц/га)	159	400
Овочі:	212 тис.т.	1,3
врожайність (ц/га)	169	317
Плоди та ягоди:	0	1,8
врожайність (ц/га)	0	179
	Тваринництво	
Поголів`я ВРХ (голів)	95,3 тис.	5,1 млн.
в т.ч. корів	37,4 тис.	2,8 млн.
Надій від корови (кг)	2700	6700
Поголів`я свиней (гол)	294,8 тис.	17 млн.
Овець (голів)	57,2 тис.	800 тис.
Птиці (голів)	2,8 млн.	43,7 млн.

Джерело: складено авторами на основі даних [7].

У бюджеті України на 2013 рік пряму підтримку сільського господарства зменшено до 872 млн. грн. порівняно з 3 млрд. грн., які були закладені в бюджетах 2011-2012 років. Хоча потрібно зазначити, що вони не виплачувалися на всі 100%. Порівняльну інформація щодо державної підтримки АПК в Україні та окремих країнах світу наведено в табл. 2.

Так, у бюджеті на 2011 рік було закладено 2 млрд. грн. дотацій на вирощування худоби. З них селяни отримали лише 107 млн. грн. На подальше фінансування цієї програми у бюджеті не вистачило грошей [4].

Таблиця 2

Державна підтримка АПК в Україні та світі

Країна	Субсидії, % валової доданої вартості галузі, (прогноз на 2013 р.)
ЄС	21,0
США	12,0
Росія	11,0
Україна	0,8*

* Примітка: реально буде витрачено лише 0,3% за практикою минулих років

Джерело: складено авторами на основі даних [6].

Висновки. Виходячи із ситуації, що склалася, з метою відродження та сталого розвитку сільських територій, завдання уряду України сьогодні полягає у тому, що державна підтримка сільськогосподарського виробництва в Україні має бути спрямована на забезпечення отримання прибутковості виробництва на рівні, що забезпечує розширене відтворення, створення сприятливих соціальних умов життя сільських жителів та покращення добробуту їхніх сімей, формування передумов для збереження та комплексного розвитку сільських поселень, задоволення потреб населення України в якісних і доступних продуктах харчування, що призведе до розширення експортного потенціалу країни та економічної стабільності сільських територій.

Література

1. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін.; За ред. П.І. Гайдуцького. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
2. Загальнодержавна Комплексна програма підтримки та розвитку українського села “Добробут через аграрний розвиток” на 2005 – 2010 роки. Електронний ресурс. Режим доступу:// <http://darukraine.com.ua>
3. Основні показники економічного та соціального розвитку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=38501/
4. Концепція програми розвитку фермерства в Україні на 2005 – 2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coop.in.ua>

5. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій у контексті забезпечення економічної стабільності держави: Доповідь на Сьомих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 9-10 листопада 2005 р. / П.Т. Саблук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 19 с.

6. Чому мовчав Присяжнюк. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.taras-ua.com/statti/item/32069-CHomu_movchav_Prisiazhnjuk.html.

7. Як знищується агропромисловий комплекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lesovod.org.ua/node/17608>.

Summary

Kunyskij V.V.¹, Kunitska-Ilyash M.V.², Brichka B.B.²

¹*National Academy of State Management*

²*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskyj*

MODERN STABCE AND APPRAISAL OF RURAL TERRITORIES DEVELOPMENT

The main negative tendencies that brake the development of rural areas are defined in the article. The main theoretical aspects of effectiveness of state agricultural policy in the current conditions are generalized. Effectiveness of state support of agrarian sector of Ukrainian economy in comparison with member states of the EU is considered. The necessity of changing priorities of state policy regarding the elaborating of economic strategy of small and average agricultural enterprises' development.

Key words: *tendencies of rural areas' development, agrarian policy of the EU, conditions of effectiveness of agribusiness development, state programs of support of agrarian producers.*

Рецензент – д.е.н., професор Шулський М.Г.